

Nyiri Péter

Szent és profán: ok és okozat

Kelemen Erzsébet Debrecenben élő író, költő, drámaíró és középiskolai tanár alkotói sokoldalúságát 2008-ban két kötettel is bizonyította. *Viaszpecsét* című verseskötete a líra nyelvén szól az olvasókhöz, míg a *Happy Birthday* egy monodráma két változatát tartalmazza.

Kezdjük a lélek húrjait pengető, dallamos-üzenetes költeményekkel. Kelemen Erzsébet líra darabjai sajátos nézőpontot érvényesítenek. A szövegek az egyén perspektívájából láttatják a világot, mint egy személyesen átélt, formált és formálni vágyott sorsfolyamot, ám ezen a személyességen túlnőve képesek a haza és a nagyvilág hangjait is megszólaltatni. Úgy beszélnek egy privát hangulatú mikrokozmoszról, hogy közben, e beszéd szünetcsöndjeiben az univerzum szólamaít is meghallhatjuk. A megragadott pillanat nesztelenségében megnyíló univerzumét, amely Kelemen Erzsébet lírájában nem a tudomány kémiai elemekkel magyarázott közege, hanem Isten Teremtése, a megfoghatatlanságában is megragadható Létezés. A versek a mozgó élet hangulatait és sodrását vetítik elénk, mégis: zeneiségükből és gondolatiságükből fakadó dinamizmusuk mellett is a pillanat mítoszát írják tovább. Meghitt, bájos képek, apró vágyak, történések sorakoznak: a pillanat életet adó intimitásainak s a piciny mozzanatoknak az észrevétele a boldogság egyik forrása, nemkülönben a mindenség folyton felénk áradó jelzéseinek megérté-

se. „A Tejútrendszer kereszteződésénél kinyílt egy virág” (SMS) – olvassuk. Mert ez a lényeg: a szakrális pillanatoknak, az Élet történéseinek átélése a mindennapokban. Mindez egy olyan horizont, melyben az apró szírmokat figyelvén magát a csillagösvényekkel borított Teremtést is látjuk. Megszívlelendő tanulság: hiszen a nagy távlatokra összpontosítva gyakorta éppen a lényegét tévesztjük szem elől: „Csillagot várunk. Hajléktalan magányban fölsír a Gyermekek” (*Esténként*). És lám, Krisztus élete önmagában is mindennapos tanítás számunkra: a Legnagyobbhoz való viszonyunk – ha ügyelünk rá – meghatározza a legkisebb dolgok felé fordulásunk minőségét is. A kettő ugyanis elválaszthatatlanul összekapcsolódik. Thimár Attila a kötet hátsó borítóján a következőképpen összegez: Kelemen Erzsébet versei „elvezetnek bennünket annak belátásához, hogy a szent és a profán egészen különleges módon képes összeszővődni, s életünk háttérkárpitájául szolgálni”. Valóban. Mert nincs közöttük éles határ. A szakralitás életünk része, hiszen nem éppen a Szentből fakad-e életünk? A személyes lét és a mindenség kérdéseire éppúgy a szeretet a válasz. Korunk hitevesztettségének, „desp iritualizálódásának” egyik oka éppen az a felfogás, mely a jelenségek minőségrendszerét a szent és a profán, a szakrális és a szekuláris antinómiáival írja le. Ekképpen, a szent és a profán mesterséges ellentétezésével az Istent, a Szentet kizárja a világ

életéből, s egy nem evilági közegbe, illetőleg a vasárnapi misék oltáriszentségébe vagy teológiai diskurzusokba számúzi. Holott az isteni szeretet éppenséggel Istennek a világban való mindenkori jelenlétéből fakad: a szentből ered a profán. Nem ellentét van közöttük, hanem ok-okozati kapcsolat. Kelemen Erzsébet versei ezt a kapcsolatot mindennapi élményként ábrázolják, ezáltal ösztönöznek egy másfajta látásmódra és egy erkölcsileg is helyes magatartásra. Az élet e versek világában olyan színtér, ahol egyszerre munkálnak a szentség áldásai és a világi ingerek, ahol egybefonódik egyén, haza és világ sorsa. Akárcsak a való életben. Ezt fogalmazza meg az *Életpaletta* című vers is: a fényre áhítozás folytán az elkülönülő színek egymásba ölelkeznek-olvadnak, együtt alkotnak egy nagy Egészet, az Életet, s ebbe a közös képbe az egyé olvadás, a misztikus-szakrális egyesülés vágyával a lírai én is belefesti magát. Ebben egyszersmind az önmegörökítés vágya is megszólal: a cselekvő szeretettel önmagunkat írjuk a létbe, mert nyomot akarunk hagyni.

A szent és a profán összekapcsolódását a versek tartalmi összetétele és szerkezete is erősíti: a költemények számos allúzióval, újszövetségi, katolikus liturgikus és magyar irodalmi intertextussal játszanak, szavak lépnek egymás mellé, metaforikus kifejezések, magányos, testvérszóra vágó hangsorok. A művek formai sokszínűséget mutatnak: vannak közöttük egysorosak, távol-keleti haikuk, archaikus-liturgikus vallomások, de imádság is, mint például a pályatárs Nagy Gáspár emlékének szóló fohász, az imádságba írt fájdalmas-szép búcsú. Mindez azt is sugallja (s végső soron ez maga az intertextualitás, mely csupán a világ egységének, hálózatszerűségének szövegbéli leképeződése, ahogy az internet is a Teremtés mintáját követi), hogy az életben egyszerre hat a múlt és a

jelen, a szövegek más, korábbi szövegeket is hasznosítván épülnek, egy vers születésekor különböző erőáramlatok szerveződnek egészszé, s egy időben, nem elkülönülve hatnak. Nem véletlen, hogy a történelmi tárgyú alkotások a múlt őrzésére, a tanulságok levonására sarkallnak. Mert bár hazánk rügyfakadása viaszpecsétbe mártott álom csupán, s a képzelt levélüzenet sorai közötti némaság például az aradi dőbbsenét következménye, e némaságban a várakozás és a remény csöndje is ott bujkál. Az idősíkok és szférák egységet alkotását vallja a *Jelen vagy* című vers is. A *nővérem emlékére* alcímű költemény a mindenütt jelen lévő, mindenben ott lévő (testvéri) szeretet, a szerető emlékezés erejét példázza. A beteg nővért meglátogató testvér azon kapja magát, hogy a kórházi sterilszoba maszkja lapul zsebében: ez az önkéntelenül elhozott emlék aztán betölti a lelket, s a szerető testvér mindenben nővérét látja-érzi. Az emberi lélektest szétárad, túlér fizikai kiterjedésén, nyomot hagy mindenben, s mindenből ő mosolyog vissza – mert az emlékező-gyászoló saját szíve tükörképét látja viszont a világban. A szubjektum számára nincs objektív külvilág, csak aktuális nézőpont és szűrő, melyet a mindenkori tudati és lelki tartalmak határoznak meg. Így önmaga számára teremti a világot az ember. A nagy pillanatok emlékeit, a találkozások és a búcsú pillanattörredékeit magával viszi, ezzel lesz örök az érzés. A szeretett személy a rá való emlékezés folytán a mindenséggel egyesül, hiszen betölt mindent, ezáltal ruházódik fel a lélek (bár a test meghalt) a „mindenben benne lévőség” attribútumával, az időtlen létezés képességével. S később, a gyász múltával ugyan tompul(hat) e jelenlét ereje, de el nem múlik soha. Így marad az égbe távozó örökké a földön. A szakralitás, a szentség mint éltető elem tematizálódik a versekben, mivel a fény: kenyér és meleg,

mellyel mozdulatba fordítható az éjszaka dermedt merevsége, örömkialtásba a visszafajtott hang és a kifeszített szó. Ugyanígy visszatérő motívum a csend is, mely áhítatot táplál, s advent titkait hordozza. S az adventi várakozásban táplálhatjuk a tüzet, nehogy kialudjék, ám ha imaszóval és cselekvő kézzel őrizzük, szeretetlángba borítja a világot.

Külön – de a többi költeményhez mégis szervesen kapcsolódó – vonulatot képeznek a történelmi versek. Ezek közé tartoznak a történelmi egysorosok, a sokat mondó, sűrítő metaforák (Versailles: „rongyosra rojtozódott országhatár”; Trianon: „Megcsonkított test”; 2004: „Varratokká gennyedzik a seb”), amelyek a 20. századi magyar történelem súlyos eseményeit mondják el mindössze négy sorban. S mégis, mennyit elmondanak! Életekről, sorsokról regélnek! A verseket a tömörség jellemzi, de e sorok mögött oldalak rejtőznek: a szavak befelé nyílnak meg, s éppen tömörségükkel beszélnek. De az Egész, a Mindenség felé való elmozdulás itt is megtörténik, mert a magyarság sorsa s a világesemények összekapcsolódnak, mert az Áronra váró nemzet fohásza az emberiség fohásza is egyúttal, mert bár torzó a világ, a „megtört Test” mégis összeköt, s az emberiséget közösséggé „lelkésíti” a messiási fény igénye-vágya. Ezt is üzeni a *Viaszpecsét* című kötet.

Kelemen Erzsébet monodrámája két változatban olvasható a *Happy Birthday* című kötetben. A két változat között a befejezésben és a súlyponti tartalmi elemekben van különbség, olyannyira, hogy a *Happy Birthday*-ből teljesen hiányzik *A vád* alapját képező esemény: a főszereplő megvádolása III/III-as ügynöki múlttal. *A vád* aktuális mondanivalóban talán gazdagabb, s benne az olvasó korunk és a közelmúlt hazai (politikai) viszonyaira és jelensége-

ire ismerhet. A mű főszereplője Szepessy András, a 70 éves, ismert és elismert színművész. A darabban egyedül ő maga jelenik meg fizikai mivoltában, a többi szereplőnek csupán a hangját (telefonban, televízióban, ajtón kívülről) halljuk. Ezáltal a színtér maga a főszereplői személyiség, s a külső hangok mint tudati ingerek, formáló információk működnek. Szepessy így magára maradt emberként lép elénk, akinek – bár kétségtelenül vannak személyes kapcsolatai –, otthonában, magánszférájában bele kell törődnie az egyedüllétbe. S ez az állapot a darab során egyre fokozódik. A színész éppen születésnap ünnepére várja vendégeit, de azok sorban lemondják az estét. Később kiderül, ennek oka az, hogy Szepessy a III/III-as ügynök gyanújába keveredett. S ez egyszeriben nemkívánatos személlyé teszi, ismerősei elfordulnak tőle, a vád átjárja testét-lelkét. A színész nemes lélek: lakást vesz és egy hajléktalan nevére íratja, hogy így segítse a nincsteleneket; küzd a magyar nyelv tisztaságáért. Pedig sokat szenved: tíz éve autóbalesetben meghalt felesége és fia, most itt a vád, ráadásul operaénekes menyasszonya is szakít vele. A dráma – akárcsak a verseskötet – utalásokkal, vendégszövegekkel dolgozik: Illyés Gyula-verset olvashatunk, Bacsó Péter és Kocsis István filmjeiből láthatunk részleteket, Páskándi *Vendégségéből* hangzanak el sorok, a szereplő Déry Tibor szavaira utal, Beckett és Németh László drámáit idézi. De ezek a szövegrészletek mind arra szolgálnak, hogy erősítsék a mű mondanivalóját, s árnyalják üzenetét. S minthogy gyakran igen fontos tanulságokat mondanak ki, a művészet igazságra ébresztő küldetését is példázzák. Az ünnep, amelyre Szepessy készül, magának az életnek, vagy még inkább a sorsnak, a fátumnak a metaforája: nem tudható, hogy örömmű vagy halotti tor lesz-e belőle. Mert (a mai korban)

minden viszonylagos, pillanatok döntenek sorsunkról, de ezt a pillanatot gyakorta mások szabályozzák. Kifordított világ ez, ahol minden megtörténhet. Meghamisítják a múltat, megváltoztatják az életet. „A múltba ismeretlen szálakat szőnek, idegen mozaikkockákat csempésznek lenyomatként a párnád alá. S egy reggel arra ébredsz, hogy részese vagy egy tettnek. Egy képtelen történetnek. S számon kérik tőled azt, amit el sem követtél. Falhoz állítanak, letépi rólad a ruhát, meztelen homályban vacogsz, s nem tudod, miért.” „Vendégségben vagyunk mindannyian. Csak azt nem tudjuk sokszor, hogy kinek a vendégei!” A vendégség vezérmotívum a darabban. Mert vendégek vagyunk saját hazánkban. Míg Kosztolányinak megadatott, hogy egy nagy ismeretlen-ismerős Úrnak a vendége legyen, a dráma világában csak tapogatóznak, nem tudják, ki a valódi hatalom. Az elmúlt évtizedek kommunizmusa kísért, ám ugyanakkor a jelenkor diagnózisa is ez. Hová tartunk, ki irányít, mit akarnak? Kinek a vendégei vagyunk? Kavarognak a kérdések, s az olvasó a mai Magyarország politikai-társadalmi helyzetére gondol, amelyet talán azok sem értenek s látnak tisztán, akik benne vannak. Vagy éppen hogy tisztán látják, de nekik az a jó, ha mi nem?

Szepessy megszenvedte a múltat: „Egész éjjel ütöttek. Egy Petőfi versért.” Megélte a korszakot, amikor minden szóért – ha az nem tetszett a hatalomnak – ütés járt. Amikor átláthatatlan apparátus ügy(nökös)ködött az ember feje fölött s háta mögött, amikor a besúgót is figyelték, az áruló fölé is árulót tettek. És Szepessy megdöbben attól, hogy ez újra megtörténhet. Hogy őt, bár ártatlan, megvádolják, tönkretegyék. Tehetetlenné retten a felismeréstől: nem ért véget a gonoszság, itt folytonosság van, csupán a körítés más. De még inkább elborzasztja az emberek reakciója: elfordulnak tőle, hisznek a raga-

lomnak. Általánosítanak. „Ha valaki német, hát az csak fasiszta lehet... S ha valakit könyörtelenül egy listára felírnak, azt menthetetlenül odatartozónak vélik” – mondja Szepessy. S ez már az egyén bűne, mert a múltból fakad jelenünk, s ha valaki megélte a (rágalmazó) múltat, ítélje helyesen a jelent. Ennek elmulasztása ugyanis súlyos véték; ha nem gondolunk a megnyomorított életekre, a múltra, ha nincs bennünk részvét és együttérzés, cinkosok vagyunk a világ rontásában-romlásában.

Szepessy sorsának nyilvánvalóan másik oldala is van. Történetében az igazság melletti kiállásnak, a küzdelem feladásának, az elkeseredésnek a mozzanatai lépnek működésbe. A színész rezignáltan veszi tudomásul a vádat: megdöbben, de cselekvésre képtelen. Perelni kívánó ügyvédje lelkesedését fárasztónak érzi, egy esetleges ellenharcot tehernek tart. Egyetlen lépésre hajlandó: agyonlövi magát. Feladja a küzdelmet, bár kiderül, érdemes lett volna tenni vagy várni, hiszen ártatlansága beigazolódik, betegsége nem bizonyul halálosnak. Szepessy története a világgal szemben álló egyén, az elmagányosodás feldolgozása lehetőségeinek kérdését veti fel. S a szövegben – kimondatlanul – ott bujkál a válasz: a világ gonoszságai ellen a küzdelem, a hit önmagunkban, az igazság mint mérték és szilárd pont lehet döntő fegyverünk. Mindezt, meglehet, maga Szepessy is sejti, az önmagával folytatott párbeszédben – monológban – viszont nem jut el ennek tudatosításáig.

A Happy Birthday A vád átdolgozott, felolvasó-színházi változata: hiányzik belőle a meggyanúsítás mozzanata. A vádmotívum kivételével a tartalmi hangsúlyok eltolódnak: ez a mű inkább a művészsors problémáit, az öregségbe hajló élet feszültségeit tárgyalja. A színész, mint művész az érték képviselőjeként lép fel. A díszlet egyik fő eleme a szinte teljes hát-

só falfelületet betöltő nagyképernyős televízió, amely a médiumok szerepét, túlzott jelentőségét mutatja. A tv-ben ráadásul mindig reklám megy az értékközvetítés helyett. Művészi hitvallásként is értelmezhető Szepessy gondolata a kimondott szó építő vagy -romboló, mágikus hatású erejéről. És a magyar nyelv rombolásáról: mert ha János vitézt oké felkiáltással küldik a törökre, s ha a Toldiban a sírhantot szőrhentnek ejtik, ha a magyar születésnapost „heppibörszdézéssel” ünneplik, a művész nem hallgathat. Talán ez az, amiről elfeledkezik Szepessy András, és ezért mérget vesz be. Ez a kötelesség ugyanakkor nem kizárólag a művészek feladata; az érték- és erkölcsközpontúság alapvető emberi kötelesség. Máskülönben a manipuláló politikai játszmák, a felületes híradások, az érdek- és profitorientált reklámok győzedelmeskednek. Az igazság és az emberi méltóság fölött. S ebben az egyén felelőssége a döntő, nem

hárítható a társadalomra és az aktuális viszonyokra.

Kelemen Erzsébet monodrámáját 2007. október 12-én mutatták be. A darabot Sárközy Zoltán Jászai-díjas Érdemes Művész adta elő, Juhász Árpád színművész közreműködésével. A monodrámát a szintén Jászai-díjas egykori pataki diák, Pinczés István rendezte.

A kötetek között mintha különbség mutatkozna: a versek szakrális bizakodása eltér a monodrámák reményvesztettségétől. A távolság azonban megszüntethető, ha a két könyvet úgy tekintjük, mint egymással párbeszédet folytató írásokat. A verseskötet ez esetben válasz a drámára, útmutató és irányt adó tanítás, amelynek lényege, hogy az Élet legyőzi a halált: „a dérfoltos sírokon / akár egy holdtalan / betlehemi este / belőled belőlünk / csillag nő / születik egyre / az Isten mérhetetlen / üdvözítő egén” (*Homokóra*).

(*Kelemen Erzsébet: Viaszpecsét, Ráció Kiadó, Budapest, 2008; Kelemen Erzsébet: Happy Birthday! Magyar Napló, Budapest, 2008.*)